

զոր կրող կանաներուն մէջ կ'ըստի¹։ «Այլ փոփոխել կամերվ զառաւելովիք ծննդեան յերթագործութիւնը, այլ Ծննդեան եւ այլ Յայութեան թեան անհանձն պատվելուն ինձնախան տան մասնաց զոր գործ գուանեաւ ունի եկեղեցի, եթէ ար ծննդեան եւ յայութեան Փրկին մարյ իմբար անանցիք Ոչ Յունակարի ամայց» — Այս երրուքն ալ կը բաւեն ցացանելու թէ ինչ ճան գերաած են այս կարգի անվաերական գործիքներ եկեղեցական ինքնոր մէջ, որով ցարքուն վէճ է առ աշակեակութեան հիմ եւ զած են այսեալոյ եկեղեցական մէջ։ Հաս մը հայ գործ եւ եանց իրեւն պահու ու պահու ծշաբարութիւն պնդել թէ Առաքեաւք մուսացած են այս սպասութիւնը, յեցած մայր մոր այս աստիք անվաերական գործ թեան երբեմն ունեցած ճամփաթեան լրաց։

¹ Հմատ. Կանոնագիրը՝ ՆՀԱ:

4. B. S

Բ Ժ Ծ Վ Ա Կ Ա Ն

ԱՐՁԵՆ ՈՒ ՆՈՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳՐԱԽԹԻՒՆՔ
21.

Փ. ԱՄԻՐՑՈՎԱԹ ԱՄԱՍԻԱՑԻ

Օգոստի բժշկութեան և Անգիտուց անպէտ:

Ա. ՕԴՅՈՒՏ ԲԺՇԿՈՒԹԱՆԵՐՆ

Ալիքավայրական Օդի բժշկութեան Ա. Բաժ.
էն առնուած երեք Օքիսակաց վայ կը յաւելունք
պի երկու Օքիսակ նայ մատենին Բ. Բաժնէն: Ա-
սարայ բժշկաբանին մէջ (բաց յայլց) այս երկու
Օքիսակաց համապատասխան կտորներ գտնուե-
ած պահ ու առ կը կա կանչեան:

Աւելորդ է զառցել թէ Ամբողջամանթայ Հայաստանի շատ աւելի շնչարակ են քան վահարան, որի մեջ առաջ է առանձինը զրեթէ ամեն տեղ ու մասն առաջ է առաջ ի մեջ կը ընթէ, իր համար առաջ է առաջ ի մեջ կը կը մասն առաջ է առաջ ի մեջ կը կը մասն, և ի հազի ասս ամեն մասն առաջ է առաջ ի մեջ կը կը մասն, որ Ամբողջամանթայ գիշեալ համար շնչարակ է առաջ ի մեջ կը կը մասնակի:

7

Ըստ Բ. Բաբեկ Աղբյուրինոց՝ Ըստ Բժիշկության Ասուբյակ

Գիտացաւութիւն որ
ստամերին գտածութեա-
լիքներն են . (Եջ 66. ա.)
Նշան . . . այս է որ ամպետ
(թբ) պահպատի լին ցաւ, եւ
յարտամ թիւ ուռեւ ցան
խաղաց եւ յարտամ շատ
ուռեւ պահպատի ի զուխն
երկ. եւ ցաւի զլուխն
(Եջ 66. բ.) . . . Հաւա-
նան ասէ թէ Որ ստամ-
երն ապահովիչն են ափ-
ապահովիչն, ևս վերաբ-
(Նախ. Բ.) Գիտացաւ-
ութիւն որ ի ստամերին
պահպատի լին ցաւ, անձնա-
այն է որ պահպատի երբ պա-
տահութիւն ցաւ, եւ երբ
թիւ ի հաւանակ ցան
եւ երբ շատ ուռեւ բա-
խաղաց ի դրա կամ ենթա-
անան ի դրա կամ ենթա-
ցաւի : Ենանան ասէ
թէ գիտացաւութիւն որ
ստամերին պահպատի
լիքն են կամ ի ստամերին
առ վերաբախաց առ առ

... Ապարնեն առ.
թի ստամբուն զառածու-
թիւնը կ ի հերակու շա-
քըն ինք նու ուր զիր-
ճարիք ճաւարիք այս ի հեր-
զովն Առ քաղց ու ա-
թու ինքնօք հառան և
ի ինքնօք եւ առ ի համա-
կան ինք ինքն ինքնէ,
և մեկ ինք մեր խառնէ
և եփէ որ կազմէ և եւ ա-
ղջական եւ առաջազգաց
և զարմանալ եւ սուն-
դու և եփան ինքն գրամ.
զամանան ձեռէ և սունդու
ի մեր և եփէ որ կազմէ,
և լից առամբարիք ստ-
ին որ տառիքէ, եւ կարա-
տէ, և առ ի ժաման չըս-
քամին եւ զարմանալ զա-
րացնէ և զիրակալն

զգմի կուտ հազրի հւնդո
խառնես՝ ուժով լինայ
Եւ բնաւ քբաֆուրն ի
զօրծ մի արկաներ, այսու
համար՝ որ չըրութիւն
յաւելլոնէ եւ զբուն տա-
նիք: . . . (19 76, ա1)

Սատարութ որ ի հայէ
Հանձնան ասէ թէ
հասանան յափառիմերուն
լուսուուր եւ զանանլուա,
եւ թէ խաչիք իշենե եւ
պատուան եւ պարիստուան
եփու ըսով, եւ վարդ եւ
յիրիսուան ի վերս զլուսուն
ուսուա, որ զ զլուսուն ու-
ժորիք է իւ մասն չփի մէջ
ունանամբ ու մասն չփի մէջ
եւ աղջկօր կամքն յիրա
խառան եւ իւ քիթին մէջ
թէ եցու եւ ի զլուսուն օծէ,
որ ի քան լինի եւ քանա-
նոյ զլուսուն ու ուժուայ,
եւ անօթեց գարեւուաց
ուուր: (Տիկ 76, թէ)

Անձնանիքն ասէ. թէ
թանըթիւնն կազ լինի լու-
սուուր իւ կամ իւ ու կամ

Զարգարիսի որդին առեւ-
թիւ եւ թէ այս խնամքին խիստ
ինչի եւ այս գները չզտաւ-
ուու տաւը մէկ կուս ա-
ռաջ առաջ առաջ առաջ առաջ

փիս: որ բառ ընթէ: իւ
զայն կերպայուքը ուտէ՝ որ
զաման ի դիմաց է: Եւ հա-
նապատ ի բացին անեա,
եւ շատ եւ լը անեանց
թթուէ եւ ի աղջ՝ պատ-
րաստ կացիր: որ շատպ-
օտէ գեղին զօրութիւնն:
իշ 76, բ1)

Դիմանմէր, բերենց նստիվթաց հնագ համառապահ Օթևակին, պահու զի մասքարթին առաջնութեան աշխի ի ինդիքինքն առաջ, յորոց ունենալ իր մարտելին երեք առաջին Օթևակին, ունամ միջնուն երկուց ։ Առաջնու վերաբերելուն են նայեց ծառան աւանառաւի նստարութեան, եւ նսդիր նյութեան թագավոր ժամանական սիրբելու բառունը քանուու քանի իր էթերնու այն հնարապետ նաև հնա։ Այս թէտէս ասան լուսան այ կընայ մազկ պատասխան ու բարչնանա, այս երես նադիրու Մանաւակուու համար միջն կարեւութիւն ունեն, եւ ասան մէջ մասկին մէր յաստեած թասապահութեան շառաւ, կը տանէր զգմ, մանաւած թէ բարցութիւն շառաւ կը հնանէր, — պահմայ իսկ կը ասիպահթից շասանաւ ինդիքներն յերեւան հաներլ, բա լուսուն այնպիսից թող տալ որոց աւաւակէ իր պատասխան։

Ըստ Հակոբակին կուղեմը լիով զբաղել հետագա զօտութեամբ երկու յետին Օքիսակաց, որք մեծ ծանրաբարձութեան ունին թէ մեր պայմանն իքուաքիտական տեսակիտէն, ին թէ մասնագիտական կամ պատմական տեսակիտէն :

Ամեն ընթերցող՝ բաւական որ բանսիրական հայեցածանի իրարք հետ կհամեմտան Օդքի բժշկական թեատր Ա. Բ. Բ. Բանանէն ըցբաւած այս ասեան Օրինակներն, պէտք է որ տեսնէ թէ ամենայն ուրեմն միջան լիցուած գրաւած չեն: Առաջին երեք (Ա. Բ. Բ.) Օրինակն, յատկանու Բ. Օրինակն ըցբաւած շատ աւելի նորութեատր է և ստորին ասկանկանութեատր յատկանից կը կրէ, քան թէ Նվերին երկու (Դ. Ե.) Օրինակնան, որը ընդհանրագու ամսականութիւն ապահոն էրեք Օրինակց ստորին պամասնական ապահոն էրեք Օրինակց ստորին պամասնական ապահոն:

Են, եւ ոչ սակաւ Նմանութիւն ունին հայերէն Հնագոյն բժշկական գրուածոց :

9

የሸጊ የሚከተሉት ስነዎችን በመስጠት የሚያሳይ

առանց զոյլ պատճեն, ուստի ու այս քը շատութ պատճեն։
որ ցանկ որ յատկի է յա-
տախ ավելի պահ պար, եւ
յանձն առանձին պահ պար։ Եւ այն խօսացն ա-
կած դժբ որ ասաց եթէ արձակին հանուպաց ասաց
դժբան առը, ուստի էլու ասացաւ անշահ որ արձակին
եղաւ, եւ ասաց էլու գործ ասածն, եւ ողջութ ա-
կած էլու գործ ասածն, ուստահ ա-
կած էլու գործ ասածն, որ լինյ ի մարդ, ասածն ա-
կած է որ բարեկեն ենթ, եւ ի չոյն ձանուպարն եր-
թայ, և շատ աշխատի ի մարդի, եւ ի ձանուպարն
ապա ջայ ըստ մաս թէն։ Եւ մէկ այլ պահ է որ փոքր շատ
երթայ եւ փայտան առէ, եւ քիչն չոյն մաս
եւ քայլ առէ։ Եւ այս ցաւու գեղն դժբ առ է։ (Ել
173, ա. 2)

Իւրեղն այսպէս որչելէն ետեւ, տեսնենք թէ
առաջի ծագում է այս առքբերաթիւն։ Յառաջ
քանի զամանակն Շնոր է և հետաքրքի թէ Ե. Բ. Բաժ
մանին առքը բարեկար է առաջի ու առաջի առաջանութիւնը
մասնաւ իւրի ճաւա գոտա են ընդօրինակողական մի-
ջաց։ Այսպէս ընդօրինակողը կնառա նկատութէ
իրեն եւ առաջանուած այլ ու իրեն հոգածած պատճառ-
ապա թէ ոչ անձարելի իշլար մեղնել նաեւ Բ.
Բաժմանին մէջ այ անոնց շտանակին ։

Գործեալ, նոյնիցիք պատճառ կրնայ կոր-
ծուի զանազաններին ինքնից բերեց բարեկի և
Մեկնեած է. Ա. Բաժնին մէջ Ամբողջվաթ բար-
եծի անունիքի բեռնաբարձր գործոյն հանապանական
կը ծանուցանէ, կերպ կերպ բարեցական եւ բժշկա-

կան խրատաներ ու տեղեկութիւններ կու այս, կենաց
ամեն պարագայից մէջ առողջութիւնը պահպանի-
լու միջնութեր կը բացարձի, մարդկանի մանաւոյն
կազմակերպութեան մասին ասուսուածայից նախո-
հանաւանք թե ան ցացաց ինսուանք թիւնը կը մնին,
որոց ամեն ալ իրեւ ընտանիկն զգուցաբոր-
ժիւկը ըլլալը, բահանապէս այն կերպով գրելու-
էր ինչպէս որ իւ խօսէր: — Յասանի է որ իրեւ
առաջարկութիւննակի ըստ սովորութեան ամենայն
ու ամենազարդ Սմիթոնիանիթ եւս իւր ինսուած ընկույն
մէջ գորար խօսանած է:

իսկ թ. բաժնին նիւթն որչափ տարբեր է : Այս բաժնին մէջ՝ յառաջ կը բրուին հիւանդութեանց պատճառներու ու նշանները, ոյն անձնագիրները, որը գործած առևելութեանց գեղարվացք, այս գերսորեից կազմութեան համ բազուրքածեան կերպն, եւ այն օտար անուանի բժշկականութեան մասն գրուած խօսքն : Սակայն հարկ եր որ ամեն հայ հէղինակ իւր յատուկ սպասարկութեան շեղունը, օտար հէղինակաց ունի ի իր արհանձն :

ବ୍ୟାପ୍ ଯେ କେବଳରୁ ପାନଦିନାଙ୍କ ବ୍ୟାପ୍, ଏହାକି
କେବଳଦିନାଙ୍କ ଅଧିକ ଅନ୍ତର୍ଭାବରେ ହେଲାମ ଯେବେଳେ, ଯଥିବା
ରୁକ୍ଷରୀ ଗ୍ରାମୀଣଙ୍କ ଅପରାଧରେ ଦେଖିଲାମ ଯୋଗ, ଯଥିବା
ରୁକ୍ଷରୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କରେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ
କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ
କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ କିମ୍ବାକୁଳେ

Այլէւայլ էնթագրութեանց մէջ զօր հնար
ի մասնէնք պարփակի ընդունութ ու բոլորուն պատ-
ճառ զննեց հնարի մասնավայրի մէջ կրաքար արքէ գոյած ու ի-
թէ գոյաց Ամբարձութ Օզարի թշշութեան Ա-
րածինն, — ինչպէս նաև զննդիրաց անպէտն՝
որ մէտուի կողմանէ անկի շառ չէ տարբերի, —
քրած կամ առ արգանած է իր յատուկ տափական
կլուզուան, ինչ Բ. Բատինը դրէ տափականի ա-
ռաջի իւր սենեցած է հնարդյան հայ գրութեաններ
եւ անաց հետեւած, թէնիւ այս վերջուն մէջ ուրեց
ուրեմն իւր կողմանէ այնինքն կտորներ ընդհանուր
լուգ, որը բ վերջուն յատուկ քերուած է. Օրի-
նակին նման — Ա. Բատինին էլքուն կը յիշեցնեն:
Էնթագրութ են ան համանակնութիւնը չի կը նուազիր
այս պարագայիքի որ յիշեան հնարդյան հայ գրութ
մէջ աւ ատա անդ իւր յատուկ վերջուն գոյա-
ռնենցոյ մասնէնք կը սենեցնեն: Անան զի զայս-
պիսիս հնար է կարծենք մէխնել իրեւ ծագեալ
վերաբար յիշասակուած երկու մասնակն պատ-
ճառաւերէն եւ կամ համատել իրեւ հետեւանք իւր
գոյան գարժութեան:

Զայս ենթագրութիւն ոչ թէ հաստատելով,
ոյլ պարզապես իրբեւ հնարաւոր անձնական մտած-
մանք՝ կ'ենթարկենք հետազոտութեան հմագու-
նից, խնդրելով միայն ուղարկութիւն ընենք հե-

սեւ առ նոր ըրբութ ուժ են :
Ամեն ին տարական ներքեւ չ' կնար թէ
մացած են ի հին ժամանակց թշշկական հյուե-
րէն գրութիւնը, որոց անթերի Ձեռադիքին պա-
հան այս մատակարարներն մէջ՝ անյօյ ի մարդ-
կան մացած են՝ բազմադարձ փոխներով ճան-
կալու : Բայց անոնց իշխան ու ող էբեատոյանոնց
ողոյթեան ապացուցք եղաւ Հաստակուոր մինչեւ

զմեկ հասած են, ոչ միայն միջին՝ այլ նաև նոր ժամանակաց իսկ բժշկական գրուածոց միջնցաւ։

Առ այժմ կը շատանանք միակ օրինակ բե-
լով, որ կը գտնանք թէ Ամբողջաթօն աւ թէ Ե
Ասուրոց աշխատաբառն թէ առաջ պիտի սի-
հաւաթ ենան կնիք կը կրե, այնչափ վայելու և եղաւա-
գուած է եւ երրոքին աւ սպասական թղթէն
պայմանափակ մեծ տարրերութիւն ունի, որ շատ փափուկ
և անանաբրազն ճաշակ հարստութէ իմանաւոր համար
թէ ոչ մըսոյ և ոչ մըսոյն գրքին պարհինք կրայ-
անաւութիւն է - Բայտեն նաև Հատածն :

1

3. **What is the relationship between the two main characters?**

Անոնց եւ մտայրութեան արժակի երեսը՝
թէ տեսնուք Որիահակի վայր՝ կարստ թէ զայն իրենց
թէ տեսնուք մէջ մէջ մտանաց Հընդինակի եւ շնդորինա-
լուց իսկ եթէ թէ ակնածեռ անոր պատահակի
հնատ ենեն, ինչն ավարտութեան հասակա չին հա-
րակին համարական մեծ փոխութէ թիւններ ննել,
իրենց ժամանակին ստորին ռամպականութէ նները մա-
սնակն է. Չորս ընթերցած անսին է ենին ոյն Հա-
սածին, որ կը գտնուի – ի բ. Բանին Սպառագա-
թայ, – բ թշքամինն Ասորայ (այս մունքը), –
Համարձակ Ալրապանին ի բ. Զեպարիս սովոր-
ակ իր յաշակութ Օդայ թշքամինն ի. Բատմին, –
թէ թշքամինն Ասորայ մնացին կ. Ղազարայ (որ ըն-
թերցայտանին է ենք տեսած շուրջ ընթերցածոց մէջ)
որմէ առաջ Համարձականին ի բարեկայի 1881 տա-
րութիւն, ի թէ 26: – Խը թէպէտ շուրջն մէջ այ կան ոտ-
ուառաւ որ փաքք փոքր տարբերութիւնը ի առաջականու-
թեան մասն, ոյք Համաստին ավարտութեան մէջ այսին
համարձակ ասպարից յօրս Հետաքարից իրարա հա-

Անմատելով եւ չըստին մէջն միոյն կամ երկուքին պահանձն համարութիւն բնթեցուածն ընտարելով, կազմենաց թէ ին կամ ակրանակն ընթեցուածեն շատ առարկեր չեն մեր յառաջ ակրանածն

Աստ վերջին կու տանը Օդտի բժշկութեան
Հետապոտութեան, Տեղով առ այժմ Հ աստիո-
տեալ Խորցը գործեան աղիքանակիքը մասն եւ
Խորցապահնեն, որոց վայր ինչպէս նաև Աստրադա-
վերքիքեալ քանի մի ննդորց վայ՝ ի յաջորդու-
հե խօսինք:

(Հայությունիչներ)

2. 2. B.

— ४ —

ԳՐԱԿԱՆ

ԳԱՐԵՎՈՅ ԱՆՑՈՒՅԹ

Աշխատուիրութիւնն Փր. Կ. կոճիքիրի:

§ 25. Այս քննադատեալ բնագրին վրայ հմտուած է այս համեմատութիւնն որ տպուած է այս զրբին 1—50 էջրեան մէջ: Այս էջրեն արդէն տպուած էին, երբ յայց եւսց Փափառ քաղաքն, բայ լսած էի թէ կայ Դամիթի Անյառթի ձեռագիր մը Համալրանին գրաստան մէջ: Այս ձեռագրին առտքերութիւնն միւս ամեն ձեռագիրներէն պնչակ մեծ էին, որ բոլորին նոր համեմտութիւնն մ'ըրի: Եւ առփուեցայ յաւելուածի մը մէջ զնել այս ձեռագրին համեմատ յաւելլիք եւ ուզելլիք այն հայերէն բնագրին վրայ՝ որով գործած էր ցայնամատ: Բ Յաւելլաւծին մէջ տպած եմ Փափայի այս ձեռագիրն, հրատարակելով՝ որսափ որ կարեի էր՝ իւր ամէն սեպհականութիւնն ուղղագրութեան, կիսագրութեան եւ շեշտագրութեան: Այս ձեռագիրն այժմ աւելի մասաման պիտի ստորագրեան: Ձեռագրին երկու հատոր է՝ թ. 130 D 42, 43: Առաջին հատորին մէջ քանի մը քառականերն ի բաց առևալ՝ քառագիր գրտուած է թանձր քամար կեայ թղթի վրայ, որ շատ ողբրէ է եւ սփիտակ: Եղբայր մէտութիւնն է 10 × 6 ¼ մասնաչափ: Առ հասարակ գրութեան չըս տողերու վրայ կ'ընայ մէկ գծայթի մանաւաչի: Այս ձեռագրին մէջ ճշգրտապատկերն (facsimile) աւելցուած է զրբին ետևու: * Կ'երեւայ թէ այժմու կայմի ժն գարեն է: Շատ մը քառականերու մէջ ճշգրտապատկերն (facsimile) աւելցուած է զրբին ետևու: *

* Մեր ժեզրն եղած օրինակն մէշ զբին սկզբն
է այս դոցտապատկերն, որ շատ յաջողած ու գեղեցիկ
է: Գիզը է կանոնաւր մէջն միառնեալ առողջութ,
բայց (սուսադոյն) լուսադապտթիւնը տառ շափառ էն:
Ժ. ԹԱՐՄ:

digitised by

A.R.A.R.@